

Seat No.	
----------	--

Set **P**

एम.ए. (Rural Development) (सत्र - I) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:

मार्च/एप्रिल - २०२६

Rural Economy of India (230113101)

वार, दिनांक: शुक्रवार, १७-०४-२०२६

कमाल गुण: ६०

वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) ग्रामीण भागातील मुख्य व्यवसाय ——— आहे.

अ) खाणकाम	ब) शेती
क) लघुउद्योग	ड) यापैकी नाही
- २) ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत सामान्यतः आढळणारी ——— ही समस्या आहे.

अ) औद्योगिकीकरण	ब) गरिबी व बेरोजगारी
क) उच्च जीवनमान	ड) जास्त पायाभूत सुविधा
- ३) ——— उद्योग कच्च्या मालासाठी शेती क्षेत्रावर अवलंबून असतो.

अ) आयटी उद्योग	ब) ऑटोमोबाईल उद्योग
क) साखर उद्योग	ड) सॉफ्टवेअर उद्योग
- ४) ग्रामीण विकासात ——— हा आरोग्याशी संबंधित निर्देशक आहे.

अ) आयुर्मान	ब) साक्षरता दर
क) कृषी उत्पादन	ड) बाजार सुविधा
- ५) ——— मुळे जन्मदर जास्त असतो.

अ) निरक्षरता	ब) ज्ञान
क) उत्पन्न	ड) शिक्षण
- ६) शेती क्षेत्रातील दुवे (linkages) ——— मध्ये मदत करतात.

अ) ग्रामीण विकास	ब) आर्थिक वाढ
क) रोजगार निर्मिती	ड) वरील सर्व
- ७) स्वच्छ पिण्याचे पाणी व स्वच्छता हे ——— विकासाचे निर्देशक आहेत.

अ) राजकीय	ब) सांस्कृतिक
क) सामाजिक	ड) धार्मिक

- ८) भारतातील ग्रामीण गरिबी कमी करण्यासाठी ——— कार्यक्रम राबविण्यात आला आहे.
 अ) स्मार्ट सिटी मिशन   ब) मनरेगा
 क) मेक इन इंडिया   ड) डिजिटल इंडिया
- ९) NABARD ची महत्त्वाची भूमिका ——— प्रोत्साहन देण्यात आहे.
 अ) ग्रामीण कर्ज   ब) औद्योगिक कर्ज
 क) आंतरराष्ट्रीय व्यापार   ड) शहरी गृहनिर्माण
- १०) शाश्वत शेती ——— ला मदत करते.
 अ) मृदा धूप   ब) दीर्घकालीन उत्पादनक्षमता
 क) जलप्रदूषण   ड) हवामान हानी
- ११) एखाद्या विशिष्ट हंगामात होणारे स्थलांतर ——— म्हणून ओळखले जाते.
 अ) कायमस्वरूपी स्थलांतर   ब) आंतरराष्ट्रीय स्थलांतर
 क) हंगामी स्थलांतर   ड) ग्रामीण विकास
- १२) ——— अन्न साठवणुकीची पद्धत आहे.
 अ) वाळवणे   ब) सिंचन
 क) नांगरणी   ड) कापणी

प्र.२ खालील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार) १२

- अ) ग्रामीण बिगर-शेती क्षेत्र
 ब) ग्रामीण अर्थव्यवस्थेची व्याख्या
 क) ग्रामीण पायाभूत सुविधांची व्याख्या
 ड) ग्रामीण अर्थव्यवस्थेची रचना
 इ) सूक्ष्म वित्त (Micro Finance) याचा अर्थ
 ई) अन्न प्रक्रिया उद्योग

प्र.३ खालील प्रश्नांची थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन) १२

- अ) शेती व बिगर-शेती क्षेत्रातील फायदे आणि परस्पर दुवे स्पष्ट करा.
 ब) ग्रामीण ते शहरी स्थलांतराचा अर्थ व कारणे काय आहेत?
 क) भारतातील ग्रामीण गरिबी दूर करण्याच्या उपाययोजना चर्चा करा.
 ड) कृषी वित्तपुरवठ्यात राष्ट्रीय कृषी व ग्रामीण विकास बँकेचे (NABARD) महत्त्व स्पष्ट करा.

प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२

- अ) ग्रामीण विकासामध्ये कापड उद्योगाचे महत्त्व स्पष्ट करा.
 किंवा
 ब) ग्रामीण विकासाचे विविध निर्देशक उदाहरणांसह स्पष्ट करा.

प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा.

१२

ग्रामीण भारतात शाश्वत शेतीचा अर्थ, महत्त्व आणि प्रोत्साहनासाठीच्या योजना स्पष्ट करा.

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

M.A. (Rural Development) (Semester - I) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
Rural Economy of India (230113101)

Day & Date: Friday, 17-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternative from the options.

12

- 1) _____ is the main occupation in rural areas.
  - a) Mining
  - b) Agriculture
  - c) Small Scale Industry
  - d) None of these
- 2) _____ Problem is commonly found in the rural economy.
  - a) Industrialization
  - b) Poverty and unemployment
  - c) High standard of living
  - d) Excess infrastructure
- 3) _____ industry depends on the farm sector for raw material.
  - a) IT Industry
  - b) Automobile Industry
  - c) Sugar Industry
  - d) Software Industry
- 4) _____ indicator is related to health in rural development.
  - a) Life expectancy
  - b) Literacy rate
  - c) Agricultural production
  - d) Market facilities
- 5) _____ leads to high birth rate.
  - a) Illiteracy
  - b) Knowledge
  - c) Income
  - d) Education
- 6) Farm sector linkages help in _____.
  - a) Rural development
  - b) Economic growth
  - c) Employment generation
  - d) All of the above
- 7) Optimum drinking water and sanitation is an indicator of _____ Development.
  - a) Political
  - b) Cultural
  - c) Social
  - d) Religious
- 8) _____ program is aimed at reducing rural poverty in India.
  - a) Smart City Mission
  - b) MGNREGA
  - c) Make in India
  - d) Digital India
- 9) NABARD plays an important role in promoting _____.
  - a) Rural credit
  - b) Industrial credit
  - c) International trade
  - d) Urban housing

Q.4 Answer the following question in detail. (Any One) 12

a) What is meant by quantitative techniques? Explain the importance of quantitative techniques in economic analysis.

OR

b) From the following data find out Karl Person Coefficient of Correlation.

X	2	4	6	8	10	12	14
Y	3	5	4	8	7	6	8

Q.5 Calculate the Simple Growth Rate (SGR) from following given a data. 12

Year	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Production in (MT)	08	10	12	13	12	16	18	22

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

एम.ए (Rural Development) (सत्र - I) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल - २०२६
Rural Society in India (230113103)

वार, दिनांक: बुधवार, २२-०४-२०२६
वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

कमाल गुण: ६०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

- प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा. १२
- १) गाव समुदाय हा ---- चा मूलभूत घटक आहे.
अ) शेतकरी सामाजिक रचना   ब) औद्योगिक अर्थव्यवस्था
क) कॉर्पोरेट व्यवस्थापन   ड) नागरी नियोजन
- २) जात ही सामाजिक स्तरविभाजनाची ---- पध्दती आहे.
अ) खुली   ब) लवचिक
क) बंद   ड) आधुनिक
- ३) ---- या विचारवंताने सामाजिक वर्गाची संकल्पना स्पष्टपणे मांडली.
अ) एम.एन. श्रीनिवास   ब) कार्ल मार्क्स
क) गांधी   ड) प्लेटो
- ४) कृषी रचना ग्रामीण भागातील ---- वर प्रभाव टाकते.
अ) सामाजिक व आर्थिक संबंध   ब) हवामान स्थिती
क) चित्रपट निर्मिती   ड) आंतरराष्ट्रीय व्यापार
- ५) माहितीचा अधिकार कायदा ---- या वर्षी लागू करण्यात आला.
अ) २००२   ब) २००५
क) २०१०   ड) १९९९
- ६) ग्रामीण परिवर्तनाचा उद्देश ग्रामीण लोकांच्या ---- मध्ये सुधारणा करणे आहे.
अ) जीवनमान   ब) फक्त राजकीय सत्ता
क) लष्करी ताकद   ड) चित्रपट निर्मिती

- प्र.४ दीर्घ उत्तर द्या. (कोणताही एक) १२
- अ) १९९२ च्या ७३ व्या घटनादुरुस्ती कायद्याचे सविस्तर स्पष्टीकरण करा व भारतातील पंचायतराज व्यवस्थेमधील त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- ब) ग्रामीण विकासामध्ये सामाजिक लेखापरीक्षणाची संकल्पना, उद्दिष्टे व महत्त्व स्पष्ट करा.
- प्र.५ सविस्तर उत्तर लिहा. १२
- ग्रामीण परिवर्तनाचे विविध पैलू उदाहरणांसह सविस्तर स्पष्ट करा.

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

**M.A. (Rural Development) (Semester - I) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April - 2026
Rural Society in India (230113103)**

Day & Date: Wednesday, 22-04-2026
Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options. 12

- 1) The village community is the basic unit of _____.
a) Peasant social structure   b) Industrial economy
c) Corporate management   d) Urban planning
- 2) Caste is a _____ system of social stratification.
a) Open   b) Flexible
c) Closed   d) Modern
- 3) _____ thinker strongly explained the concept of social class.
a) M.N. Srinivas   b) Karl Marx
c) Gandhi   d) Plato
- 4) Agrarian structure influences _____ in rural areas.
a) Social and economic relations
b) Weather conditions
c) Cinema production
d) International trade
- 5) The Right to Information Act was enacted in _____ year.
a) 2002   b) 2005
c) 2010   d) 1999
- 6) Rural transformation aims to improve _____ of rural people.
a) Standard of living   b) Political power only
c) Military strength   d) Cinema production
- 7) Social audits is an important tool of _____ governance.
a) Colonial   b) Military
c) Monarchical   d) Democratic
- 8) Mahatma Gandhi Focused on the concept of _____.
a) Urbanization   b) Socialization
c) Gram-Swaraj   d) Globalization

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

एम.ए (Rural Development) (सत्र - I) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल - २०२६
RM in Rural Development (230113105)

वार, दिनांक: शुक्रवार, २४-०४-२०२६
वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

कमाल गुण: ६०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) सामाजिक संशोधन म्हणजे काय?
  - अ) वनस्पतींचा अभ्यास
  - ब) समाज आणि मानवी वर्तनाचा अभ्यास
  - क) यंत्रांचा अभ्यास
  - ड) संख्यांचा अभ्यास
- २) परिकल्पना (Hypothesis) म्हणजे ----
  - अ) अंतिम निष्कर्ष
  - ब) तर्कशून्य अंदाज
  - क) पडताळून पाहण्यायोग्य विधान
  - ड) एखादा सिद्धांत
- ३) नमुना निवड (Sampling) म्हणजे ----.
  - अ) लोकसंख्येचा काही भाग निवडणे
  - ब) संपूर्ण लोकसंख्येचा अभ्यास करणे
  - क) माहितीकडे दुर्लक्ष करणे
  - ड) पैसे गोळा करणे
- ४) संशोधनातील पहिली पायरी कोणती आहे?
  - अ) माहितीचे विश्लेषण
  - ब) अहवाल लेखन
  - क) निष्कर्ष
  - ड) संशोधन विषयाची निश्चिती
- ५) निरीक्षण पद्धती म्हणजे ----.
  - अ) वर्तनाचे काळजीपूर्वक निरीक्षण करणे
  - ब) प्रश्न विचारणे
  - क) अहवाल लिहिणे
  - ड) पुस्तके वाचणे

- ६) संशोधन प्रस्ताव (Research Proposal) म्हणजे ----.
- अ) अंतिम अहवाल   ब) संशोधन अभ्यासाची योजना
क) माहिती संकलनाची पध्दत   ड) निष्कर्ष
- ७) खालीलपैकी कोणती पध्दत संख्यात्मक (Quantitative) आहे?
- अ) निरीक्षण   ब) चर्चा
क) मुलाखत   ड) संख्यांवर आधारित सर्वेक्षण
- ८) संशोधनाची उद्दिष्टे म्हणजे ----.
- अ) अस्पष्ट ध्येये   ब) अभ्यासाची विशिष्ट साध्ये
क) यादृच्छिक कल्पना   ड) निष्कर्ष
- ९) ऐतिहासिक दस्तऐवज म्हणजे ----.
- अ) भूतकाळातील नोंदी   ब) भविष्यातील योजना
क) वर्तमानकालीन माहिती   ड) यादृच्छिक टिपणे
- १०) खालीलपैकी कोणती पध्दत संभाव्यता नमुना निवड (Probability Sampling) पध्दत आहे?
- अ) कोटा नमुना निवड   ब) निर्णय-आधारित नमुना निवड
क) यादृच्छिक नमुना निवड   ड) सोयीनुसार नमुना निवड
- ११) प्राथमिक माहिती (Primary Data) म्हणजे ----.
- अ) आधीच प्रकाशित झालेली माहिती
ब) संशोधकाने स्वतः (प्रत्यक्ष) संकलित केलेली माहिती
क) जुनी माहिती
ड) दुय्यम माहिती
- १२) सामाजिक संशोधनात सामान्यतः कोणती पध्दत वापरली जाते?
- अ) सर्वेक्षण   ब) स्वयंपाक करणे
क) चित्रकला   ड) वाहन चालवणे

प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार)

- अ) सामाजिक संशोधनाची व्याख्या करा.
ब) संशोधनातील 'चल' (Variable) म्हणजे काय?
क) संशोधनाचे उद्दिष्ट म्हणजे काय?
ड) नमुना निवड (Sampling) म्हणजे काय?
इ) संशोधन अहवाल म्हणजे काय?
ई) निरीक्षण पध्दती म्हणजे काय?

१२

- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन) १२
- अ) सामाजिक संशोधनाचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- ब) व्यष्टी अभ्यास (Case Study) आणि त्याची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- क) मुलाखत पध्दतीचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- ड) यादृच्छिक आणि गुच्छ नमुना निवड पध्दती स्पष्ट करा.
- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) संभाव्यता नमुन्याचे (Probability Sampling) प्रकार स्पष्ट करा.
- ब) संशोधन आराखड्याचे अर्थ आणि प्रकारांची चर्चा करा.
- प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. १२
- प्राथमिक माहिती संकलनाच्या पध्दती स्पष्ट करा.

Seat No.	
-------------	--

Set	P
-----	---

M.A. (Rural Development) (Semester - I) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
RM in Rural Development (230113105)

Day & Date: Friday, 24-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options.

12

- 1) What is Social Research?
  - a) Study of plants
  - b) Study of society and human behavior
  - c) Study of machines
  - d) Study of numbers

- 2) A hypothesis is _____.

a) Final result	b) A guess without logic
c) A testable statement	d) A theory

- 3) Sampling means _____.
  - a) Selecting a part of population
  - b) Studying whole population
  - c) Ignoring data
  - d) Collecting money

- 4) What is the first step in research?

a) Data analysis	b) Report writing
c) Conclusion	d) Formulation of research topic

- 5) Observation method means _____.
  - a) Watching behaviour carefully
  - b) Asking questions
  - c) Writing reports
  - d) Reading books

- 6) A research proposal is _____.

a) Final report	b) Plan of the research study
c) Data collection method	d) Conclusion

- 7) Which is a quantitative method?

a) Observation	b) Discussion
c) Interview	d) Survey with numbers

Seat No.	
----------	--

Set P

एम.ए (Rural Development) (सत्र - I) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल – २०२६
Agri. Business (230113106)

वार, दिनांक: सोमवार, २७-०४-२०२६
वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

कमाल गुण: ६०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) शेती प्रामुख्याने कशावर अवलंबून असते?
  - अ) नैसर्गिक घटक
  - ब) केवळ यंत्रे
  - क) सरकारी धोरणे
  - ड) उद्योगधंदे
- २) भारतातील 'श्वेत क्रांती'चे जनक कोण आहेत?
  - अ) डॉ. एम. एस. स्वामिनाथन
  - ब) वर्गीस कुरियन
  - क) अमर्त्य सेन
  - ड) सी. सुब्रमण्यम
- ३) 'नियंत्रित विपणना'चा (Regulated Marketing) मुख्य उद्देश काय आहे?
  - अ) व्यापाऱ्यांचा नफा वाढवणे
  - ब) पुरवठा कमी करणे
  - क) कर वाढवणे
  - ड) शेतकऱ्यांचे शोषणापासून संरक्षण करणे
- ४) 'राष्ट्रीय कृषी आणि ग्रामीण विकास बँकेची' (NABARD) स्थापना कोणत्या वर्षी झाली?
  - अ) १९६९
  - ब) १९८२
  - क) १९९१
  - ड) २०००
- ५) 'कृषी खर्च आणि किंमत आयोगा'ची (CACP) शिफारस कशाशी संबंधित असते?
  - अ) आयात धोरणे
  - ब) सिंचन पद्धती
  - क) पिकांसाठी किमान आधारभूत किंमत (MSP)
  - ड) निर्यात बंदी

- ६) कृषी वित्ताचा (Agricultural Finance) स्रोत खालीलपैकी कोणता आहे?
अ) सावकार
ब) बँका
क) सहकारी संस्था
ड) वरील सर्व
- ७) भारतातील 'हरित क्रांती' कशाशी संबंधित आहे?
अ) दूध उत्पादन
ब) मत्स्य उत्पादन
क) अन्नधान्य उत्पादन
ड) तेल उत्पादन
- ८) WTO चा पूर्ण विस्तार काय आहे?
अ) World Trade Office
ब) World Trade Organization
क) World Transport Organization
ड) World Tariff Office
- ९) भारतातील सिंचनाच्या प्रगतीमुळे कशास मदत झाली आहे?
अ) कृषी उत्पादकता वाढवणे
ब) पिकांचे उत्पन्न कमी करणे
क) शेती कमी करणे
ड) मान्सून थांबवणे
- १०) 'कृषी-उद्योग' (Agro-industries) म्हणजे असे उद्योग जे ----.
अ) यंत्रसामग्रीचे उत्पादन करतात
ब) वाहतुकीचा व्यवसाय करतात
क) बँकिंग सेवा पुरवतात
ड) कृषी कच्च्या मालावर अवलंबून असतात
- ११) 'किंमत धोरणा'चा मुख्य उद्देश काय आहे?
अ) महागाई वाढवणे
ब) शेतकऱ्यांना किफायतशीर भाव मिळवून देणे
क) उत्पादन कमी करणे
ड) केवळ व्यापाऱ्यांना मदत करणे
- १२) शेतीमधील 'जैवतंत्रज्ञाना'मध्ये (Biotechnology) कशाचा समावेश होतो?
अ) ट्रॅक्टरचा वापर
ब) केवळ रसायनांचा वापर
क) सुधारित बियाण्यांचा (HYV) वापर
ड) मानवी श्रमावर आधारित शेती

- प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार) १२
- अ) शेतीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
 ब) कृषी-व्यवसायाची व्याप्ती सांगा.
 क) 'श्वेतक्रांती (White Revolution) म्हणजे काय?
 ड) 'कृषी यांत्रिकीकरण' म्हणजे काय?
 इ) 'जल जीवन मिशन' म्हणजे काय?
 ई) 'फलोत्पादन' आणि 'पुष्पोत्पादन' म्हणजे काय?
- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या. (कोणतेही दोन) १२
- अ) शेतीचे स्वरूप स्पष्ट करा.
 ब) हरित क्रांतीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
 क) शेतीमध्ये जैवतंत्रज्ञान आणि यांत्रिकीकरणाची भूमिका स्पष्ट करा.
 ड) भारतातील सिंचनाचे स्रोत आणि महत्त्व वर्णन करा.
- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) कृषी विकासात 'राष्ट्रीय कृषी आणि ग्रामीण विकास बँके'ची (NABARD) भूमिका स्पष्ट करा.
 ब) साखर कारखान्यांच्या समस्या स्पष्ट करा.
- प्र.५ सविस्तर उत्तर लिहा. १२
- आर्थिक विकासामध्ये कृषी-व्यवसायाची भूमिका स्पष्ट करा.

Seat No.	
-------------	--

Set	P
-----	----------

M.A. (Rural Development) (Semester - I) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April - 2026
Agri. Business (230113106)

Day & Date: Monday, 27-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options.

12

- 1) Agriculture primarily depends on _____.
 a) Natural factors   b) Machines only
 c) Government policies   d) Industries

- 2) The father of the White Revolution in India is _____.
 a) Dr. M. S. Swaminathan   b) Verghese Kurien
 c) Amartya Sen   d) C. Subramaniam

- 3) The main objective of regulated marketing is _____.
 a) Profit maximization of traders
 b) Reduce supply
 c) Increase taxes
 d) Protect farmers from exploitation

- 4) The National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD) was established in _____.
 a) 1969   b) 1982
 c) 1991   d) 2000

- 5) The Commission for Agricultural Costs and Prices (CACP) recommends _____.
 a) Import policies   b) Irrigation methods
 c) MSP for crops   d) Export bans

- 6) Which is a source of agricultural finance?
 a) Moneylenders   b) Banks
 c) Cooperatives   d) All of the above

- 7) The Green Revolution in India is associated with _____.
 a) Milk production   b) Fish production
 c) Food grain production   d) Oil production

- 8) WTO stands for _____.
 a) World Trade Office
 b) World Trade Organization
 c) World Transport Organization
 d) World Tariff Office
- 9) Progress of irrigation in India has helped in _____.
 a) Increasing agricultural productivity
 b) Decreasing crop yield
 c) Reducing farming
 d) Stopping monsoon
- 10) Agro-industries are industries which _____.
 a) Produce machinery
 b) Deal in transport
 c) Provide banking services
 d) Depend on agricultural raw materials
- 11) The main objective of price policy is _____.
 a) Increase inflation
 b) Ensure remunerative prices to farmers
 c) Reduce production
 d) Help traders only
- 12) Biotechnology in agriculture includes _____.
 a) Use of tractors
 b) Use of chemicals only
 c) Use of HYV seeds
 d) Manual farming

Q.2 Write short answers. (Any Four) 12

- a) Explain the characteristics of agriculture.
 b) State the scope of agri-business.
 c) What is White Revolution?
 d) What is agricultural mechanization?
 e) What is Jal Jeevan Mission?
 f) What is horticulture and floriculture?

Q.3 Answer the following questions. (Any Two) 12

- a) Explain the nature of agriculture.
 b) Explain the features of the Green Revolution.
 c) Explain the role of biotechnology and mechanization in agriculture.
 d) Describe the sources and importance of irrigation in India.

Q.4 Answer the following questions. (Any One) 12

- a) Explain the role of National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD) in agriculture development.
 b) Explain the problems of Sugar Factory.

Q.5 Explain the role of agri-business in economic development. 12

- ७) समुदाय संघटन (Community Mobilisation) करण्याचे मुख्य उद्दिष्ट काय आहे?
- अ) नफा जास्तीत जास्त वाढवणे
 ब) सामाजिक विकास आणि सहभाग
 क) राजकीय नियंत्रण
 ड) केवळ वैयक्तिक प्रगती
- ८) शेतकरी संघटनांची प्राथमिक गरज काय आहे?
- अ) मनोरंजन
 ब) सामूहिक वाटाघाटींची शक्ती
 क) राजकीय प्रचार
 ड) श्रमात कपात करणे
- ९) समुदाय संघटनांचा एक महत्त्वाचा घटक कोणता आहे?
- अ) नेतृत्व
 ब) दुर्लक्ष
 क) संघर्ष
 ड) स्पर्धा
- १०) 'स्वयंरोजगार' (Self-employment) म्हणजे काय?
- अ) सरकारी संस्थेसाठी काम करणे
 ब) खाजगी कंपनीसाठी काम करणे
 क) स्वतःसाठी काम करणे आणि उत्पन्न मिळवणे
 ड) बेरोजगार असणे
- ११) खालीलपैकी कोणता शेतकरी संघटनांचा एक फायदा आहे?
- अ) वाढलेला निविष्टा खर्च
 ब) उत्पादनाला अधिक चांगला भाव मिळणे
 क) कमी झालेले सहकार्य
 ड) ज्ञानाची कमी देवाणघेवाण
- १२) माहितीचा अधिकार कायद्याचा मुख्य उद्देश काय आहे?
- अ) कर वाढवणे
 ब) शासनातील पारदर्शकता वाढवणे
 क) शिक्षणाचे प्रमाण कमी करणे
 ड) नागरिकांवर नियंत्रण ठेवणे

प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार)

- अ) भागधारक (Stakeholder) म्हणजे कोण?
 ब) माहितीचा अधिकार कायदा (RTI Act) म्हणजे काय?
 क) स्वयंरोजगाराची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत?
 ड) सूक्ष्म-पतपुरवट्याची (Micro-credit) ठळक वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
 इ) सूक्ष्म-वित्तपुरवट्याची (Microfinance) संकल्पना.
 ई) स्वयं-सहायता गटाची (SHG) संकल्पना स्पष्ट करा.

१२

- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन) १२
- अ) सूक्ष्म-पतपुरवट्याचे (Microcredit) महत्त्व.
ब) भागधारक आणि लाभार्थी यांच्यातील फरक स्पष्ट करा.
क) शेतकरी संघटनेची आवश्यकता काय आहे?
ड) सूक्ष्म-वित्तपुरवट्याचा (Microfinance) अर्थ आणि उद्दिष्टे स्पष्ट करा.
- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तरे लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) स्वयंरोजगाराशी संबंधित समस्या स्पष्ट करा.
ब) शेतकरी संघटनांच्या समस्या स्पष्ट करा.
- प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. १२
- माहितीचा अधिकार अधिनियमाचे महत्त्व आणि ठळक वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

- 8) What is the primary need for farmer organisations?
a) Entertainment
b) Collective bargaining power
c) Political campaigning
d) Reducing labour
- 9) Which is an important element of community mobilization?
a) Leadership
b) Neglect
c) Conflict
d) Competition
- 10) Self-employment refers to _____.
a) Working for a government organization
b) Working for a private company
c) Working for oneself and earning income
d) Being unemployed
- 11) Which of the following is a benefit of farmer organisations?
a) Higher input costs
b) Better price realization
c) Reduced cooperation
d) Less knowledge sharing
- 12) The main purpose of the Right to Information Act, is to _____.
a) Increase taxes
b) Promote transparency in government
c) Reduce education
d) Control citizens

Q.2 Write Short Answers. (Any Four) 12

- a) Who is a stakeholder?
b) What is Right to Information Act?
c) What are the characteristics of self-employment?
d) Explain the salient features of micro-credit.
e) Concept of Microfinance.
f) Explain the concept Self-Help Group (SHG).

Q.3 Answer the following questions. (Any Two) 12

- a) Significance of microcredit.
b) Discuss the difference between stakeholders and beneficiaries.
c) What is the need of farmer's organization?
d) Explain the meaning and objective of microfinance.

Q.4 Answer the following questions. (Any One) 12

- a) Explain the issues of self-employment.
OR
b) Explain the problems of farmer organization.

Q.5 Answer the following question. 12

Explain the significance and salient features of Right to Information Act.

Seat No.	
----------	--

Set **P**

M.A. (Rural Development) (सत्र – II) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल – २०२६

Rural Development Program and Practices (230113202)

वार, दिनांक : शनिवार, १८-०४-२०२६

कमाल गुण: ६०

वेळ: सकाळी ११:०० ते ०१:३०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

१) लघु शेतकरी विकास संस्था कार्यक्रम ——— मध्ये सुरु झाला.

अ) १९७१	ब) १९८५
क) १९९५	ड) १९९०

२) मानवी कामाच्या अटी आणि प्रसूती सहाय्याची तरतूद कलम ——— मध्ये आहे.

अ) ४१	ब) ४२
क) ४३	ड) ४४

३) नाबार्डचे विद्यमान अध्यक्ष कोण आहेत?

अ) राजेश कुमार	ब) उमेश वर्मा
क) हर्ष बनवाला	ड) शाजी के. व्ही

४) भारतातील पहिला प्रमुख ग्रामीण विकास कार्यक्रम कोणता?

अ) IRDP	ब) मनरेगा
क) CDP	ड) यापैकी नाही

५) NRLM चा अर्थ काय?

अ) National Rural Light Mission
ब) National Rural Livelihood Migration
क) National Rural Livelihood Mission
ड) National Rural Labour Mission

६) ग्रामीण विकासाचा मुख्य उद्देश दारिद्र्य ——— आहे.

अ) विस्तार	ब) कमी करणे
क) स्थिर	ड) यापैकी नाही

- ७) CAPART चे कार्य कोणते?
 अ) सार्वजनिक सहकार्य   ब) तंत्रज्ञान हस्तगत करणे
 क) लोकांची कृती   ड) मूलभूत गरजा पुरविणे
- ८) DFID चा अर्थ काय?
 अ) Department for Identification
 ब) Department for Industrial Development
 क) Department for International Development
 ड) यापैकी नाही
- ९) DPAP मध्ये काय समाविष्ट आहे?
 अ) शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन
 ब) SSI ला प्रोत्साहन
 क) लागवडी योग्य जमिनीला प्रोत्साहन
 ड) उत्पादक कोरडवाहू शेतीला प्रोत्साहन
- १०) दुष्काळ प्रवण क्षेत्र कार्यक्रम सुरु झाला ——— मध्ये.
 अ) १९७३   ब) १९७७
 क) १९८३   ड) १९९३
- ११) गाव विकास योजना मंजूर करणारी संस्था कोणती?
 अ) संसद   ब) लोकसभा
 क) जिल्हा न्यायालय   ड) ग्रामसभा
- १२) RURBAN मिशनचा भर कशावर आहे?
 अ) क्लस्टर आधारित विकास   ब) शेत विकास
 क) महानगर शहरे   ड) निर्यात क्षेत्रे

प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार)

१२

- अ) क्षेत्र विकास कार्यक्रम
 ब) ग्रामीण महिलांचा विकास
 क) ग्रामीण कारागीर
 ड) DFID ची उद्दिष्टे
 इ) ग्रामीण विकास कार्यक्रमांचे महत्त्व
 ई) भूमिहीन मजूर याची व्याख्या करा.

प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन)

१२

- अ) ग्रामीण विकासासाठी CIDA च्या कार्याचे स्पष्टीकरण करा.
 ब) NREGS योजनेची उद्दिष्टे कोणती?
 क) SIDA चे कार्यक्रम कोणते आहेत?
 ड) ग्रामीण विकास मंत्रालयाची रचना काय आहे?

- प्र.४ खालील प्रश्नाचे सविस्तर उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) ग्रामीण विकासासाठी NABARD ची उद्दिष्टे आणि कार्ये स्पष्ट करा.
किंवा
- ब) भारतातील ग्रामीण महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी प्रमुख शासकीय योजनांची चर्चा करा.
- प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. १२
- अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमातींशी संबंधित मानवी हक्कांच्या घटनात्मक बंधनांचे सविस्तर स्पष्टीकरण करा.

- 9) DPAP covers _____.
- Promotion for farmers
  - Promotion of SSI
  - Promotion for cultivated land
  - Promotion of productive dry land agriculture
- 10) Drought Prone Area Programme launched in _____.
- 1973
  - 1977
  - 1983
  - 1993
- 11) _____ body approves village development plans.
- Parliament
  - Lok Sabha
  - District Court
  - Gram Sabha
- 12) RURBAN Mission focuses on _____.
- Cluster-based development
  - farm development
  - Metro cities
  - Export zones

Q.2 Write short answers. (Any Four) 12

- Area development program
- Development of rural women
- Rural Artisan
- Objectives of DFID
- Importance of rural development programs
- Define the Landless Labour.

Q.3 Answer the following questions. (Any Two) 12

- Explain the activities of CIDA for Rural Development.
- What are the objectives of NREGS scheme?
- Which are the Programs of SIDA?
- What is structure Ministry of Rural Development.

Q.4 Answer the following question. (Any One) 12

- Explain the objective and functions of NABARD for rural development.

OR

- Discuss the major government schemes for empowerment of rural women in India.

Q.5 Answer the following question. 12

Elaborate the Constitutional obligations of Human rights related to the Scheduled Castes and Scheduled Tribes.

- 10) Pie chart represents _____.
a) Frequency
b) Trend
c) Percentage distribution
d) Growth
- 11) Histogram is used for _____.
a) Discrete data
b) Time series
c) Continuous data
d) Ratios
- 12) Bar diagram is mainly used for _____.
a) Trend
b) Comparison
c) Growth
d) Frequency

Q.2 Write Short Notes. (Any Four)**12**

- a) Merits of standard deviation
- b) Importance of MS-excel
- c) Merits of mean
- d) Input device
- e) Importance of graphical presentation
- f) Importance of SGR & CGR

Q.3 Write Short Answers. (Any Two)**12**

- a) What is primary and secondary memory?
- b) What are the basis components of computer?
- c) Explain the importance of programs.
- d) Explain the importance of Ogive Curve.

Q.4 Answer the following question in detail. (Any One)**12**

- a) What is Regression Analysis? Explain the regression equations of Y on X and X on Y with suitable examples.

OR

- b) Explain the importance of growth rate analysis in social sciences.

Q.5 What is meant by computer? Explain the different types of the computer.**12**

- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२
अ) आंतरराष्ट्रीय दाते संस्थांचे कार्य स्पष्ट करा.
ब) सामाजिक विपणनातील "Cause Life Cycle" म्हणजे काय?
- प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. १२
SWOT विश्लेषणाचा अर्थ, उद्देश आणि महत्त्व स्पष्ट करा.

- ८) संशोधन अहवालाचा प्रमुख भाग नसलेला घटक —— आहे.
 अ) निष्कर्ष ब) सारांश
 क) पद्धत ड) तळटीप
- ९) —— हे ग्रामीण विकासाचे वैशिष्ट्य आहे.
 अ) मुलाखात अनुसूची ब) संशोधन आराखडा
 क) क्षेत्रीय कार्य ड) यापैकी नाही
- १०) —— अभ्यास अनुभवावर आधारित असतो.
 अ) प्रकरण अध्ययन ब) अनुभवाधारित अध्ययन
 क) अ) आणि ब) ड) यापैकी नाही
- ११) —— हा चांगल्या संशोधकाचा गुण आहे.
 अ) संयम ब) मालमत्ता
 क) राजकीय दर्जा ड) सामाजिक दर्जा
- १२) —— समाज हा समाजांच्या विकासातील पुढील टप्पा आहे.
 अ) पूर्व-आधुनिक ब) ज्ञान समाज
 क) उत्तर-आधुनिक ड) आधुनिक

प्र.२ लघुउत्तरे लिहा. (कोणत्याही चार)

१२

- अ) सामाजिक विज्ञानात मानवशास्त्राचे पैलू कोणते?
 ब) संशोधन आराखड्याचा अर्थ काय?
 क) संशोधन विषयाचे महत्त्व काय आहे?
 ड) संशोधनात गृहीतकाची भूमिका काय आहे?
 इ) मानवशास्त्राची वैशिष्ट्ये कोणती?
 ई) साहित्य समीक्षेची भूमिका काय आहे?

प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन)

१२

- अ) जलद मूल्यमापन तंत्रांची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
 ब) Ethnographic दृष्टिकोनाचा अर्थ व उद्दिष्ट स्पष्ट करा.
 क) सामाजिक विज्ञान संशोधनाचे स्वरूप व वैशिष्ट्ये चर्चा करा.
 ड) मानवशास्त्रातील गाव अभ्यासातील fieldwork परंपरा स्पष्ट करा.

प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक)

१२

- अ) fieldwork करताना नैतिक परिमाणे सविस्तर स्पष्ट करा.
 किंवा
 ब) exploratory आणि experimental research design स्पष्ट करा.

प्र.५ Report writing ची सविस्तर रचना स्पष्ट करा.

१२

Seat No.	
-----------------	--

Set	P
------------	----------

M.A. (Rural Development) (Semester - III) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
Research Methods (Qualitative) (230113301)

Day & Date: Friday, 17-04-2026
 Time: 11:00 AM To 01:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternative from the options.

12

- 1) Social Science Research deals with _____ phenomena.
  - a) Economic
  - b) Political
  - c) Social
  - d) None of these
- 2) _____ is the study of human past and present.
  - a) Anthropology
  - b) Biology
  - c) Psychology
  - d) None of these
- 3) The word ethnography is derived from _____ word ethos.
  - a) America
  - b) Greek
  - c) Latin
  - d) Rome
- 4) _____ is ethical dimension of conducting fieldwork.
  - a) Leading question
  - b) Establishing rapport
  - c) Both a) and b)
  - d) None of the above
- 5) _____ of the following affects quality of researcher.
  - a) Physical injury
  - b) Mental stress
  - c) Anxiety
  - d) All of the above
- 6) Data collection guided by _____.
  - a) Title of the topic
  - b) Objective of the study
  - c) Research budget
  - d) Convenience of the researcher
- 7) The process of assigning numbers to responses known as _____.
  - a) Concurring
  - b) Coding
  - c) Coloring
  - d) Segmenting
- 8) _____ is not one of the major parts to the research report.
  - a) Results
  - b) Abstract
  - c) Method
  - d) Footnotes
- 9) _____ is hallmark of rural development.
  - a) Interview schedule
  - b) Research design
  - c) Field work
  - d) None of these

- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२
अ) शाश्वत ग्रामीण उपजीविका वाढविण्यात NGO ची भूमिका स्पष्ट करा.
ब) धोरणे आणि उपजीविका यांतील संबंध स्पष्ट करा.
- प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. १२
ग्रामीण धोरणांचे पुनर्निर्माण: नवीन विचार यावर चर्चा करा.

Seat No.	
-------------	--

Set	P
-----	----------

M.A. (Rural Development) (Semester - III) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April - 2026
Sustainable Rural Livelihood (230113302)

Day & Date: Monday, 20-04-2026
 Time: 11:00 PM To 01:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options. **12**

- 1) _____ not a component of livelihood assets.
  - a) Human capital
  - b) Social capital
  - c) Political capital
  - d) Natural capital

- 2) Social capital refers to _____.
  - a) Money
  - b) Social networks and relationships
  - c) Land
  - d) Machinery

- 3) Remoteness is important criteria for supporting _____.
  - a) Equality
  - b) Inequality
  - c) Diversification
  - d) None of these

- 4) The main aim of livelihood diversification is _____.
  - a) Reduce vulnerability and increase income
  - b) Reduce income sources
  - c) Increase risk
  - d) Stop migration

- 5) Forest resources come under _____.
  - a) Human capital
  - b) Social capital
  - c) Financial capital
  - d) Natural capital

- 6) NDDB means _____.
  - a) National Dairy Development Board
  - b) National Disaster Development Board
  - c) National Dairy Demand Board
  - d) National Dairy Department Board

- 7) Public Institutions in rural areas include _____.
  - a) Primary school
  - b) Village Panchayat
  - c) Health centre
  - d) All the above

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

एम.ए. (Rural Development) (सत्र – III) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल – २०२६
Rural Marketing & Finance (230113303)

वार, दिनांक : बुधवार, २२-०४-२०२६

कमाल गुण : ६०

वेळ: दुपारी ११:०० ते ०१:३०

- सूचना :** १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
 २) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) ग्रामीण विपणन (Rural Marketing) म्हणजे ----.
 अ) केवळ शहरांमध्ये विपणन करणे
 ब) ग्रामीण भागात उत्पादनांचे विपणन करणे
 क) केवळ औद्योगिक वस्तूंचे विपणन करणे
 ड) निर्यात विपणन
- २) ग्रामीण विपणनातील सरकारी हस्तक्षेपाचा उद्देश हा असतो की ----.
 अ) शेतकऱ्यांचे उत्पन्न कमी करणे
 ब) शेतकऱ्यांचे संरक्षण करणे आणि विपणन कार्यक्षमता सुधारणे
 क) मध्यस्थांचा नफा वाढवणे
 ड) व्यापार थांबवणे
- ३) विपणनातील विस्तार शिक्षणात (Extension education) खालील बाबींचा समावेश होतो.
 अ) प्रतवारी आणि साठवणूक
 ब) किंमत निश्चिती
 क) विक्री
 ड) वरील सर्व
- ४) ग्रामीण विपणन संशोधन खालील गोष्टीसाठी महत्त्वाचे आहे.
 अ) गोंधळ वाढवणे
 ब) ग्रामीण ग्राहकांचे वर्तन समजून घेणे
 क) विक्री कमी करणे
 ड) बाजाराकडे दुर्लक्ष करणे
- ५) सहकारी विपणन संस्थांचे सदस्य प्रामुख्याने हे असतात.
 अ) शेतकरी
 ब) उद्योगपती
 क) निर्यातदार
 ड) राजकारणी

- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या. (कोणतेही दोन) १२
- अ) ग्रामीण विपणनाची रचना स्पष्ट करा.
- ब) विपणनातील वेष्टन (Packaging) आणि वाहतूक या कार्यांचे स्पष्टीकरण द्या.
- क) ग्रामीण विपणनामध्ये सरकारची भूमिका विशद करा.
- ड) साठवणूक आणि गोदामांची आवश्यकता स्पष्ट करा.
- प्र.४ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) भारतातील सहकारी प्रक्रियेची प्रगती आणि त्यातील समस्यांची चर्चा करा.
किंवा
- ब) ग्रामीण विपणनाची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.
- प्र.५ सहकारी विपणन म्हणजे काय? आणि सहकारी विपणनाची भूमिका स्पष्ट करा. १२

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

M.A. (Rural Development) (Semester - III) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
Rural Marketing & Finance (230113303)

Day & Date: Wednesday, 22-04-2026
 Time: 11:00 AM To 01:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Select the correct alternative.

12

- 1) Rural marketing refers to _____.
  - a) Marketing only in cities
  - b) Marketing of products in rural areas
  - c) Marketing of industrial goods only
  - d) Export marketing

- 2) Government intervention in rural marketing aims to _____.
  - a) Reduce farmer income
  - b) Protect farmers and improve marketing efficiency
  - c) Increase middlemen profits
  - d) Stop trade

- 3) Extension education marketing covers _____.

a) Grading and storage	b) Pricing
c) Selling	d) All of the above

- 4) Rural marketing research is important for _____.
  - a) Increasing confusion
  - b) Understanding rural consumer behavior
  - c) Reducing sales
  - d) Ignoring markets

- 5) Members of co-operative marketing societies are mainly _____.

a) Farmers	b) Industrialists
c) Exporters	d) Politicians

- 6) Which is a part of rural marketing structure?

a) Wholesalers	b) Farmers
c) Retailers	d) All of the above

- 7) The Directorate of Marketing and Inspection works under _____.

a) Ministry of Finance	b) Ministry of Agriculture
c) Ministry of Trade	d) RBI

- 8) The main objective of co-operative marketing is to _____.
 a) Increase middlemen profits   b) Reduce production
 c) Help farmers get fair prices   d) Promote imports
- 9) A key feature of the traditional marketing system is _____.
 a) Use of advanced technology   b) Presence of many intermediaries
 c) Direct selling only   d) Online platforms
- 10) Which factor increases the need for rural marketing?
 a) Declining income   b) No communication
 c) Lack of transport   d) Rising rural income
- 11) Co-operative marketing in India started during _____.
 a) British period   b) Post-independence only
 c) Mughal period   d) Modern IT era
- 12) The first step in marketing research is _____.
 a) Data analysis   b) Problem identification
 c) Report writing   d) Data collection

Q.2 Write short answers. (Any Four) 12

- a) What is grading?
- b) Define traditional marketing system.
- c) What is the role of the Directorate of Marketing and Inspection (DMI)?
- d) Define marketing research.
- e) What are market statistics?
- f) Explain the concept of minimum support price (MSP)

Q.3 Answer the following questions. (Any Two) 12

- a) Explain the structure of rural marketing.
- b) Explain packaging and transportation functions in marketing.
- c) Discuss the role of Government in rural marketing.
- d) Explain the need for storage and warehousing.

Q.4 Answer the following questions. (Any One) 12

- a) Discuss the progress and problems of co-operative processing in India.

OR

- b) Explain the objectives of rural marketing.

Q.5 What is co-operative marketing? And explain the role of co-operative marketing. 12

Seat No.	
-------------	--

Set P

एम.ए. (Rural Development) (सत्र - III) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल - २०२६
Human Development (230113306)

वार, दिनांक: शुक्रवार, २४-०४-२०२६

कमाल गुण: ६०

वेळ: दुपारी ११:०० ते ०१:३०

- सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा. १२

- १) मानवी भांडवल म्हणजे ----.
- अ) भौतिक मालमत्ता
ब) नैसर्गिक संसाधने
क) व्यक्तींची कौशल्ये आणि ज्ञान
ड) यंत्रसामग्री
- २) 'क्षमता दृष्टिकोन' (Capability Approach) कोणाद्वारे विकसित केला गेला?
- अ) अँडम स्मिथ
ब) अमर्त्य सेन
क) कार्ल मार्क्स
ड) जे. एम. केन्स
- ३) उपयोगिता सामान्यतः कशाद्वारे मोजली जाते?
- अ) समाधान किंवा आनंद
ब) उत्पन्न
क) वस्तू
ड) उत्पादन
- ४) आर्थिक सुरक्षा म्हणजे ----.
- अ) लष्करी सामर्थ्य
ब) व्यापार
क) शिक्षण
ड) स्थिर उत्पन्न आणि रोजगार
- ५) 'जीवनमानाचा भौतिक गुणवत्ता निर्देशांक' (PQLI) कशावर लक्ष केंद्रित करतो?
- अ) उत्पन्न
ब) मानवाच्या मूलभूत गरजा
क) व्यापार
ड) उत्पादन
- ६) 'मानवी दारिद्र्य निर्देशांक' (HPI) कशाचे मापन करतो?
- अ) संपत्ती
ब) व्यापार
क) वंचितता
ड) उत्पादन

- ७) 'मानव संसाधन विकास' (HRD) कशावर भर देतो?
 अ) सर्वांगीण कल्याण   ब) कौशल्य विकास आणि उत्पादकता
 क) पर्यावरण   ड) संस्कृती
- ८) पर्यावरणीय सुरक्षा म्हणजे ----.
 अ) प्रदूषण नियंत्रण आणि शाश्वतता
 ब) व्यापार
 क) उद्योग
 ड) उत्पन्न
- ९) जीवनमानाची गुणवत्ता यामध्ये कशाचा समावेश होतो?
 अ) केवळ उत्पन्न   ब) आरोग्य, शिक्षण आणि कल्याण
 क) केवळ उत्पादन   ड) केवळ व्यापार
- १०) 'मानव विकास निर्देशांक' (HDI) कोणाद्वारे मांडला गेला?
 अ) IMF
 ब) WTO
 क) संयुक्त राष्ट्र विकास कार्यक्रम
 ड) जागतिक बँक
- ११) 'वस्तू - आधारित दृष्टिकोन' कशावर लक्ष केंद्रित करतो?
 अ) स्वातंत्र्य   ब) वस्तू आणि संसाधने
 क) क्षमता   ड) अधिकार
- १२) आरोग्य मानवी भांडवलात कशाद्वारे सुधारणा घडवून आणते?
 अ) कार्यक्षमता कमी करुन   ब) शिक्षण कमी करुन
 क) आयात वाढवून   ड) उत्पादकता वाढवून

प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार)

१२

- अ) अन्न सुरक्षा म्हणजे काय?
 ब) आर्थिक सुरक्षेचे स्पष्टीकरण द्या.
 क) मानवी भांडवलाचे सामाजिक निर्धारक (घटक) चर्चा करा.
 ड) मानवी संसाधन विकास (HRD) ची व्याख्या करा.
 इ) 'क्षमता आणि स्वातंत्र्य' या संकल्पनेचे स्पष्टीकरण द्या.
 ई) 'उपयोगिता दृष्टिकोनाचे' स्पष्टीकरण द्या.

- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन) १२
- अ) मानवी भांडवल निर्मितीची प्रक्रिया आणि आर्थिक विकासामध्ये तिचे असलेले महत्त्व यांची चर्चा करा.
- ब) 'जीवनमानाचा दर्जा' (Quality of Life) ही संकल्पना आणि तिचे निर्धारक स्पष्ट करा.
- क) 'जीवनमानाच्या भौतिक दर्जाचा निर्देशांक' (PQLI) याचे वर्णन करा.
- ड) अन्नधान्याच्या उत्पादनातील घटीची कारणे स्पष्ट करा.
- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) मानवी दारिद्र्य निर्देशांकाचे (HPI) प्रमुख पैलू स्पष्ट करा.
- ब) पर्यावरणीय सुरक्षेचे महत्त्व
- प्र.५ खालील प्रश्नाचे उत्तर लिहा. १२
- मानव विकास निर्देशांक (HDI) काढण्याच्या प्रक्रियेचे स्पष्टीकरण द्या.

Seat No.	
-------------	--

Set	P
-----	---

M.A. (Rural Development) (Semester - III) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
Human Development (230113306)

Day & Date: Friday, 24-04-2026
 Time: 11:00 AM To 01:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options.

12

- 1) Human capital refers to _____.
  - a) Physical assets
  - b) Natural resources
  - c) Skills and knowledge of individuals
  - d) Machinery
- 2) The Capability Approach was developed by _____.
  - a) Adam Smith
  - b) Amartya Sen
  - c) Karl Marx
  - d) J. M. Keynes
- 3) Utility is commonly measured through _____.
  - a) Satisfaction or happiness
  - b) Income
  - c) Goods
  - d) Production
- 4) Economic security refers to _____.
  - a) Military strength
  - b) Trade
  - c) Education
  - d) Stable income and employment
- 5) The Physical Quality of Life Index (PQLI) focuses on _____.
  - a) Income
  - b) Basic human needs
  - c) Trade
  - d) Production
- 6) Human Poverty Index (HPI) measures _____.
  - a) Wealth
  - b) Trade
  - c) Deprivation
  - d) Production
- 7) Human Resource Development (HRD) focuses on _____.
  - a) Overall well-being
  - b) Skill development and productivity
  - c) Environment
  - d) Culture

- 8) Environmental security refers to _____.
 a) Pollution control and sustainability
 b) Trade
 c) Industry
 d) Income
- 9) Quality of life includes _____.
 a) Only income
 b) Health, education and well-being
 c) Only production
 d) Only trade
- 10) The Human Development Index (HDI) was introduced by _____.
 a) IMF
 b) WTO
 c) United Nations Development Programme
 d) World Bank
- 11) Commodity-based approach focuses on _____.
 a) Freedom
 b) Goods and resources
 c) Capabilities
 d) Rights
- 12) Health improves human capital by _____.
 a) Reducing efficiency
 b) Reducing education
 c) Increasing imports
 d) Increasing productivity

Q.2 Write Short Answers. (Any Four) 12

- a) What is Food Security?
 b) Explain the Economic security.
 c) Discuss the social determinants of human capital.
 d) Define Human Resource Development (HRD).
 e) Explain the concept of Capabilities and Freedoms.
 f) Explain utility approach.

Q.3 Write Short Answers. (Any Two) 12

- a) Discuss the process of human capital formation and its importance in economic development.
 b) Explain the concept of quality of life and its determinants.
 c) Describe the Physical Quality of Life Index (PQLI).
 d) Explain which reasons for decline food grains.

Q.4 Answer the following question. (Any One) 12

- a) Explain the key dimensions of the Human Poverty Index (HPI).
 b) Importance of Environmental Security.

Q.5 Answer the following question. 12

Explain the process of computing the Human Development Index (HDI).

- प्र.४ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही एक) १२
- अ) ग्रामीण विकासामध्ये उद्योजकतेची भूमिका उदाहरणासह स्पष्ट करा.
किंवा
- ब) भारतातील ग्रामीण कारागिरांचा अर्थ, प्रकार आणि समस्या स्पष्ट करा.
- प्र.५ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. १२
- जागतिकीकरण आणि ग्रामीण औद्योगिक विकासाबद्दल तुमचे सकारात्मक व नकारात्मक मत स्पष्ट करा.

Seat No.	
-------------	--

Set **P**

M.A. (Rural Development) (Semester - IV) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
Rural Non-Farm Sector and Entrepreneurship (230113401)

Day & Date: Thursday, 16-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options.**12**

- 1) KVIC was established in _____.
  - a) 1947
  - b) 1950
  - c) 1957
  - d) 1965

- 2) Sericulture means _____.
  - a) Bee keeping
  - b) Silk production
  - c) Fish farming
  - d) Dairy farming

- 3) The main role of SIDO is _____.
  - a) Promote small industries
  - b) Promote heavy industries only
  - c) Control railways
  - d) Manage hospitals

- 4) _____ is Agro-based Industry.
  - a) Food Processing Industry
  - b) Handicrafts Industry
  - c) Small Scale Industry
  - d) None of the above

- 5) The main aim of rural industrialisation is _____.
  - a) Increase village poverty
  - b) Promote non-farm employment
  - c) Close village industries
  - d) Reduce production

- 6) SIDBI is established in _____.
  - a) 1991
  - b) 1995
  - c) 2001
  - d) 2011

- 7) _____ of the following is an agro-based industry.
  - a) Sugar industry
  - b) Steel industry
  - c) Cement industry
  - d) Automobile industry

- 8) Globalisation mainly increases _____.
  - a) Isolation
  - b) International trade
  - c) Village boundaries
  - d) Local restrictions

- 9) _____ is a category of artisan industries.
a) Handloom	b) Handicraft
c) Coir works	d) All of these
- 10) Innovation theory is namely _____.
a) A. H. Cole	b) M. K. Gandhi
c) Schumpeter	d) None of these
- 11) _____ is one of the Non-economic factor.
a) Capital	b) Labour
c) Market	d) Legitimacy
- 12) NISIET is located in _____.
a) Mumbai	b) Pune
c) Hyderabad	d) Calcutta

Q.2 Write Short Answers. (Any Four)**12**

- Types of Entrepreneurship.
- Agro based industries.
- Objective of KVIC.
- Regional Rural Bank.
- Non-farm sector.
- Meaning of Industrialisation.

Q.3 Write Short Answers. (Any Two)**12**

- What are the problems of SSI in the rural area?
- Explain the features of Sericulture.
- Explain the Advantages of Growth Centre's.
- Explain the Small Industries Development Organization scheme for Small Scale Industry.

Q.4 Answers the following. (Any One)**12**

- Discuss the role of entrepreneurship in rural development with the example.

OR

- What is the meaning, types and problems of the rural artisans in India.

Q.5 Answers the following.**12**

Elaborate your positive & negative opinion about the Globalization and Rural Industrial Promotion.

Seat No.	
----------	--

Set P

M.A. (Rural Development) (सत्र – IV) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल – २०२६
Research Writing Skill (230113402)

वार, दिनांक : शनिवार, १८-०४-२०२६
वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

कमाल गुण: ६०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) संशोधनाचे मुख्य उद्दिष्ट काय आहे?
  - अ) मनोरंजन करणे
  - ब) नवीन ज्ञानाचा शोध घेणे
  - क) वाचकांना गोंधळवणे
  - ड) इतरांची नक्कल करणे
- २) खालीलपैकी कोणता एक संशोधन दस्तऐवजाचा प्रकार आहे?
  - अ) संशोधन पेपर (Research paper)
  - ब) कादंबरी
  - क) कॉमिक बुक
  - ड) पोस्टर
- ३) 'थिसिस' (Thesis) म्हणजे काय?
  - अ) एक लघुकथा
  - ब) पदवीसाठी सादर केलेला संशोधन दस्तऐवज
  - क) वर्तमानपत्रातील लेख
  - ड) एक कविता
- ४) शीर्षकाचा उद्देश काय असतो?
  - अ) वाचकांना गोंधळवणे
  - ब) संदर्भ देणे
  - क) लांबी वाढवणे
  - ड) संशोधनाचा विषय स्पष्ट करणे
- ५) एक चांगले शीर्षक कसे असावे?
  - अ) लांब आणि गुंतागुंतीचे
  - ब) समजण्यास कठीण
  - क) संक्षिप्त आणि स्पष्ट
  - ड) असंबद्ध

- ६) 'अॅब्सट्रॅक्ट' (Abstract) मधून काय मिळते?
 अ) सविस्तर स्पष्टीकरण   ब) संशोधनाचा सारांश
 क) केवळ संदर्भ   ड) केवळ चित्रे
- ७) संशोधन पेपर लिहिण्याची पहिली पायरी कोणती आहे?
 अ) विषयाची निवड करणे   ब) निष्कर्ष लिहिणे
 क) संपादन करणे   ड) प्रकाशित करणे
- ८) संशोधनाचा चांगला विषय कसा असावा?
 अ) खूप व्यापक   ब) गोंधळवणारा
 क) स्पष्ट आणि केंद्रित   ड) असंबद्ध
- ९) 'सायटेशन' (Citation) म्हणजे काय?
 अ) एक शीर्षक   ब) स्रोतांना श्रेय देणे
 क) एक परिच्छेद   ड) एक उपशीर्षक
- १०) प्रभावी सादरीकरणासाठी कशाची आवश्यकता असते?
 अ) स्पष्टता   ब) चांगली रचना (डिझाइन)
 क) योग्य मजकूर   ड) वरील सर्व
- ११) संशोधन सादर करण्यापूर्वी शेवटची पायरी कोणती आहे?
 अ) कच्चा मसुदा तयार करणे (Drafting)
 ब) मुद्रितशोधन (Proofreading)
 क) विषयाची निवड
 ड) टिपणे काढणे
- १२) PPT (सादरीकरण) मध्ये कशाचा समावेश असावा?
 अ) मुख्य मुद्दे   ब) चित्रे
 क) आलेख (Charts)   ड) वरील सर्व

प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार)

१२

- अ) संशोधनाची मुख्य उद्दिष्टे कोणती आहेत?
 ब) चांगल्या नियतकालिकाची निवड करण्याच्या पायऱ्या
 क) संदर्भ (Citations) म्हणजे काय?
 ड) चांगल्या संशोधन लेखनाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
 इ) कच्चा मसुदा (Draft) तयार करण्याच्या पायऱ्या कोणत्या आहेत?
 ई) 'थीसिस स्टेटमेंट' (संशोधन विधान) म्हणजे काय?

- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (कोणतेही दोन) १२
- अ) संशोधनाची उद्दिष्टे स्पष्ट करा आणि त्यांचे महत्त्व विशद करा.
- ब) एखाद्या चांगल्या शीर्षकाची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत? उदाहरणांसह स्पष्ट करा.
- क) प्रबंध (Thesis) आणि शोधप्रबंध (Dissertation) यांमधील फरक स्पष्ट करा.
- ड) 'कॉपी एडिटिंग' आणि मजकुराचे 'डिझाइन' करणे म्हणजे काय?
- प्र.४ खालील प्रश्नाचे उत्तरे लिहा. (कोणताही एक) १२
- अ) संशोधन अहवाल लिहिण्याची सविस्तर प्रक्रिया काय आहे?
किंवा
- ब) परिशिष्टाची भूमिका आणि प्रभावी पॉवरपॉइंट (PPT) सादरीकरण वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- प्र.५ संशोधन लेखनामध्ये साहित्य आढाव्याची भूमिका आणि स्वरूप यांची चर्चा करा. १२

Seat No.	
-------------	--

Set **P**

M.A. (Rural Development) (Semester - IV) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April – 2026
Research Writing Skill (230113402)

Day & Date: Saturday, 18-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Multiple Choice Questions.**12**

- 1) What is the main objective of research?
  - a) To entertain
  - b) To discover new knowledge
  - c) To confuse readers
  - d) To copy others

- 2) Which is a type of research document?
  - a) Research paper
  - b) Novel
  - c) Comic book
  - d) Poster

- 3) What is a thesis?
  - a) A short story
  - b) A research document submitted for a degree
  - c) A newspaper article
  - d) A poem

- 4) What is the purpose of a title?
  - a) To confuse readers
  - b) To give references
  - c) To add length
  - d) To describe the topic of the research

- 5) A good title should be?
  - a) Long and complex
  - b) Difficult to understand
  - c) Short and clear
  - d) Unrelated

- 6) What does an abstract provide?
  - a) Detailed explanation
  - b) Summary of the research
  - c) Only references
  - d) Only images

- 7) What is the first step in writing a research paper?
  - a) Selecting a topic
  - b) Writing conclusion
  - c) Editing
  - d) Publishing

- 8) A good research topic should be _____.
  - a) Too broad
  - b) Confusing
  - c) Clear and focused
  - d) Unrelated

- 9) What is a citation?
 a) A title
 b) Giving credit to sources
 c) A paragraph
 d) A heading
- 10) Effective presentation requires _____.
 a) Clarity
 b) Good design
 c) Proper content
 d) All of the above
- 11) What is the last step before submission?
 a) Drafting
 b) Proofreading
 c) Topic selection
 d) Note-taking
- 12) What should be included in PPT?
 a) Key points
 b) Images
 c) Charts
 d) All of the above

Q.2 Write short answers. (Any Four) 12

- a) What are the main objectives of research?
 b) Steps in selecting a good journal
 c) What are citations?
 d) Explain the qualities of good research writing.
 e) What are the steps in preparing drafts?
 f) What is a thesis statement?

Q.3 Answer the following questions. (Any Two) 12

- a) Explain the objectives of research and discuss their importance.
 b) What are the characteristics of a good title? Explain with examples.
 c) Explain the difference between a thesis and a dissertation.
 d) What is Copy Editing and Designing the text?

Q.4 Answer the following question. (Any One) 12

- a) What is the detailed process of writing research report?

OR

- b) Explain the role of annexure and the features of an effective PowerPoint (PPT) presentation.

Q.5 Answer the following question. 12

Discuss the role and format of literature review in research writing.

Seat No.	
-------------	--

Set P

एम.ए (Rural Development) (सत्र - IV) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल – २०२६
Resource Economics (230113403)

वार, दिनांक: मंगळवार, २१-०४-२०२६
वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

कमाल गुण: ६०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) कुक्कुटपालन उद्योग ---- निर्माण करतो.
अ) ऊर्जा संवर्धन   ब) रोजगार
क) पर्यावरणीय समस्या   ड) वरील सर्व
- २) समोरासमोर चौकशीसाठी ---- पद्धत उपयुक्त आहे.
अ) दूरध्वनी सर्वेक्षण पद्धत   ब) टपाल सर्वेक्षण पद्धत
क) निवड प्रेरणा पद्धत   ड) वरीलपैकी कोणतीही नाही
- ३) ---- हे पुननिर्मित न होणारे संसाधन आहे.
अ) माती   ब) लाकूड
क) पाणी   ड) लोह
- ४) ---- ही आर्थिक व पर्यावरणीय लेखांकन प्रणाली आहे.
अ) रेड अकाउंटिंग   ब) ग्रीन अकाउंटिंग
क) ब्लू अकाउंटिंग   ड) वरील सर्व
- ५) पशुधन अर्थव्यवस्थेचा सकारात्मक परिणाम ---- वर होतो.
अ) पर्यावरण   ब) कृषी विकास
क) औद्योगिक विकास   ड) दूध व दुग्धजन्य पदार्थ
- ६) प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना ---- मध्ये सुरु झाली.
अ) २००६   ब) २००१
क) १९९६   ड) १९८६

- ७) संसाधन ऱ्हासाचा परिणाम ——— आहे.
 अ) उत्पादनक्षमता कमी होते
 ब) मानवी आरोग्यास धोका
 क) पिकांच्या नमुन्यावर प्रतिकूल परिणाम
 ड) वरील सर्व
- ८) जलविद्युत ऊर्जा ——— पासून निर्माण होते.
 अ) सूर्यप्रकाश
 ब) पाणी
 क) कोळसा
 ड) वारा
- ९) EIA सामान्यतः ——— पूर्वी केली जाते.
 अ) प्रकल्प मंजुरी
 ब) प्रकल्प समाप्ती
 क) कापणी
 ड) विपणन
- १०) पाणी हे ——— चे उदाहरण आहे.
 अ) पुननिर्मित न होणारे
 ब) खनिज
 क) पुननिर्मित संसाधन
 ड) इंधन
- ११) कल्याण अधिकतम करण्याचे मुख्य उद्दिष्ट ——— आहे.
 अ) दारिद्र्य वाढवणे
 ब) सामाजिक कल्याण सुधारणे
 क) उत्पादन कमी करणे
 ड) उपभोग थांबवणे
- १२) SEEA ——— च्या व्यवस्थापनास मदत करते.
 अ) नैसर्गिक भांडवल
 ब) सोशल मीडिया
 क) खासगी शिकवणी
 ड) चित्रपटगृहे

प्र.२ लघुउत्तरे लिहा. (कोणतेही चार)

१२

- अ) सौर ऊर्जेचे उपयोग
 ब) मालमत्ता हक्क स्पष्ट करा.
 क) खनिज संसाधनांचे वर्गीकरण
 ड) नैसर्गिक संसाधने
 इ) वाऱ्याच्या ऊर्जेचे उपयोग
 ई) संसाधन अर्थशास्त्राची व्याख्या करा.

प्र.३ थोडक्यात उत्तरे द्या. (कोणतेही दोन)

१२

- अ) संसाधन ऱ्हासाचे परिणाम उदाहरणासह स्पष्ट करा.
 ब) जलप्रदूषणाच्या समस्या स्पष्ट करा.
 क) निर्जीव संसाधने सविस्तर स्पष्ट करा.
 ड) संसाधन वापर आणि कल्याण अधिकतम संकल्पना स्पष्ट करा.

- प्र.४ दीर्घ उत्तर द्या. (कोणताही एक) १२
- अ) आर्थिक विकासात संसाधनांचे महत्त्व उदाहरणासह स्पष्ट करा.
- ब) महिला सक्षमीकरण व स्वयं सहाय्यता गटांमध्ये पशुधन अर्थव्यवस्थेचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- प्र.५ सविस्तर उत्तर लिहा. १२
- विकास प्रकल्पांसाठी योग्य EIA पद्धती निवडण्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

M.A. (Rural Development) (Semester - IV) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April - 2026
Resource Economics (230113403)

Day & Date: Tuesday, 21-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options. 12

- 1) Poultry industries create _____.
 a) Energy conservation   b) Employment
 c) Environmental problems   d) All of these

- 2) _____ method is useful for face-to-face enquiry purpose.
 a) Telephone survey method
 b) Post survey method
 c) Choosing elicitation method
 d) None of these

- 3) _____ is a Non-renewable resource.
 a) Soil   b) Wood
 c) Water   d) Iron

- 4) _____ is a system of economic and environmental accounting method.
 a) Red accounting   b) Green accounting
 c) Blue accounting   d) All of these

- 5) There is a positive impact of bovine economy on _____.
 a) Environment   b) Agriculture development
 c) Industrial development   d) Milk & Milk products

- 6) Pradhanmantri Swasth Suraksha Yojana is started in _____.
 a) 2006   b) 2001
 c) 1996   d) 1986

- 7) _____ is an effect of Resource Degradation.
 a) Productivity decreased
 b) Dangerous of Human Health
 c) Adverse effects on cropping pattern
 d) All the these

Seat No.	
----------	--

Set	P
-----	---

एम.ए (Rural Development) (सत्र - IV) (नवीन) (NEP CBCS) परीक्षा:
मार्च/एप्रिल - २०२६
Rural Project Management (230113405)

वार, दिनांक: गुरुवार, २३-०४-२०२६
वेळ: दुपारी ०३:०० ते ०५:३०

कमाल गुण: ६०

सूचना : १) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालील दिलेले योग्य पर्याय निवडून गाळलेल्या जागा भरा.

१२

- १) खालीलपैकी कोणते प्रकल्पाचे वैशिष्ट्य नाही?
  - अ) अद्वितीय निष्पत्ती (Unique output)
  - ब) तात्पुरते स्वरूप
  - क) पुनरावृत्ती होणारी कामे
  - ड) निश्चित उद्दिष्टे
- २) विकेंद्रित नियोजनाचा एक प्रमुख फायदा म्हणजे ----.
  - अ) प्रकल्प अंमलबजावणीतील विलंब
  - ब) स्थानिक लोकांचा वाढलेला सहभाग
  - क) कमी झालेली कार्यक्षमता
  - ड) केवळ वाढलेला भ्रष्टाचार
- ३) एक चांगला प्रकल्प प्रस्ताव असा असावा ----.
  - अ) अस्पष्ट
  - ब) गुंतागुंतीचा आणि दीर्घ
  - क) स्पष्ट आणि संक्षिप्त
  - ड) असंरचित
- ४) बहु-स्तरीय नियोजन (Multi-level planning) म्हणजे ----.
  - अ) राष्ट्रीय, राज्य आणि स्थानिक स्तरांवरील नियोजन
  - ब) केवळ केंद्र सरकारच्या स्तरावरील नियोजन
  - क) केवळ ग्राम पातळीवरील नियोजन
  - ड) संसाधनांचे यादृच्छिक वाटप
- ५) प्रकल्पाच्या जीवनचक्राचा (Project life cycle) अंतिम टप्पा कोणता?
  - अ) नियोजन
  - ब) अंमलबजावणी
  - क) समाप्ती
  - ड) सुरुवात (Initiation)

- ६) 'प्रोग्रॅम इव्हॅल्युएशन अँड रिव्ह्यू टेक्निक' (PERT) हे खालीलपैकी कशासाठी सर्वाधिक उपयुक्त आहे?
- अ) पुनरावृत्ती होणारे उत्पादन प्रकल्प
 ब) संशोधन आणि विकास प्रकल्प
 क) दैनंदिन देखभाल कामे
 ड) कर्मचारी नियुक्तीचे वेळापत्रक
- ७) भारतात विकेंद्रित नियोजनात सहभागी असलेल्या स्थानिक शासन संस्था कोणत्या?
- अ) पंचायती आणि नगरपालिका   ब) संसद
 क) सर्वोच्च न्यायालय   ड) केवळ राज्य विधानसभा
- ८) खालीलपैकी कोणता प्रकल्प कल्पनांचा (Project ideas) स्रोत आहे?
- अ) बाजारातील मागणी   ब) सरकारी धोरण
 क) तांत्रिक बदल   ड) वरील सर्व
- ९) 'नेटवर्क प्लॅनिंग' चा (Network planning) वापर प्रामुख्याने कशासाठी केला जातो?
- अ) कर्मचाऱ्यांच्या कामगिरीवर देखरेख ठेवण्यासाठी
 ब) प्रकल्पातील कामांचे नियोजन, वेळापत्रक आणि नियंत्रण करण्यासाठी
 क) प्रकल्पासाठी कर्मचारी भरती करण्यासाठी
 ड) प्रकल्प बंद करण्यासाठी
- १०) प्रस्तावाच्या निष्कर्षामध्ये (Conclusion) सहसा कशाचा समावेश असतो?
- अ) केवळ अंदाजपत्रक
 ब) व्याप्तीचे तपशील
 क) व्याप्तीचे तपशील, अंतिम शिफारस किंवा सारांश
 ड) तांत्रिक रेखाचित्रे
- ११) प्रादेशिक विकास नियोजनाचे मुख्य उद्दिष्ट काय आहे?
- अ) प्रदेशांमधील असमानतेला प्रोत्साहन देणे
 ब) प्रादेशिक असंतुलन कमी करणे आणि संतुलित विकासाला चालना देणे
 क) केवळ शहरी भागांवर लक्ष केंद्रित करणे
 ड) मागास प्रदेशांमधील गुंतवणुकीवर मर्यादा घालणे
- १२) सूक्ष्म-स्तरीय नियोजन (Micro-level planning) कशात मदत करते?
- अ) गरिबी कमी करणे आणि राहणीमानाचा दर्जा सुधारणे
 ब) केवळ शहरी व्यापाराला प्रोत्साहन देणे
 क) ग्रामीण विकासाकडे दुर्लक्ष करणे
 ड) तळागाळातील लोकांचा सहभाग कमी करणे

- प्र.२ थोडक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही चार) १२
- अ) प्रकल्पाची व्याख्या करा.
 ब) प्रकल्प व्यवस्थापनाची व्याख्या करा.
 क) बहु-स्तरीय नियोजन म्हणजे काय?
 ड) 'प्रोग्रॅम इव्हॅल्युएशन अँड रिस्क्यू टेक्निक' (PERT) म्हणजे काय?
 इ) विकेंद्रित नियोजनाची व्याख्या करा.
 ई) प्रकल्प प्रस्ताव तयार करण्याच्या उपयोगांचा उल्लेख करा.
- प्र.३ खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या. (कोणतेही दोन) १२
- अ) प्रकल्पाच्या जीवनचक्रातील मुख्य टप्पे स्पष्ट करा.
 ब) पूर्व-व्यवहार्यता आणि व्यवहार्यता अभ्यासांमधील फरक स्पष्ट करा.
 क) प्रकल्प प्रस्तावाचे घटक वर्णन करा.
 ड) 'क्रिटिकल पाथ मेथड' (CPM) प्रकल्प नियोजनात (scheduling) कशी मदत करते, हे स्पष्ट करा.
- प्र.४ दीर्घ उत्तर द्या. (कोणताही एक) १२
- अ) प्रकल्प ओळखण्यासाठी कोणत्या पद्धती आहेत?
 ब) प्रादेशिक विकास नियोजनाचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- प्र.५ सविस्तर उत्तर लिहा. १२
- ग्राम विकास प्रकल्पासाठीच्या सूक्ष्म-स्तरीय नियोजनाची चर्चा करा.

Seat No.	
-------------	--

Set	P
-----	---

M.A. (Rural Development) (Semester - IV) (New) (NEP CBCS)
Examination: March/April - 2026
Rural Project Management (230113405)

Day & Date: Thursday, 23-04-2026
 Time: 03:00 PM To 05:30 PM

Max. Marks: 60

Instructions: 1) All questions are compulsory.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Q.1 Choose the correct alternatives from the options. **12**

- 1) Which of the following is NOT a characteristic of a project?
  - a) Unique output
  - b) Temporary nature
  - c) Repetitive tasks
  - d) Defined objectives

- 2) A major advantage of decentralized planning is _____.
  - a) Delays in project execution
  - b) Increased participation of local people
  - c) Reduced efficiency
  - d) Increased corruption only

- 3) A good project proposal should be _____.
  - a) Vague
  - b) Complex and lengthy
  - c) Clear and concise
  - d) Unstructured

- 4) Multi-level planning refers to _____.
  - a) Planning at national, state, and local levels
  - b) Planning only at the central government
  - c) Planning only at village level
  - d) Random allocation of resources

- 5) The final phase of the project life cycle is _____.
  - a) Planning
  - b) Execution
  - c) Closure
  - d) Initiation

- 6) Programme Evaluation and Review Technique (PERT) is most suitable for _____.
  - a) Repetitive production projects
  - b) Research and development projects
  - c) Routine maintenance work
  - d) Staffing schedules

- 7) Local government bodies involved in decentralized planning in India are _____.
a) Panchayats and municipalities
b) Parliament
c) Supreme Court
d) State assemblies only
- 8) Which of the following is a source of project ideas?
a) Market demand
b) Government policy
c) Technological changes
d) All of the above
- 9) Network planning is primarily used to _____.
a) Monitor employee performance
b) Plan, schedule, and control project activities
c) Hire project staff
d) Close projects
- 10) The conclusion of a proposal usually contains _____.
a) Budget only
b) Scope details
c) Scope details final recommendation or summary
d) Technical drawings
- 11) The main objective of regional development planning is to _____.
a) Promote inequality between regions
b) Reduce regional imbalances and promote balanced growth
c) Focus only on urban areas
d) Limit investment in backward regions
- 12) Micro-level planning helps in _____.
a) Reducing poverty and improving living standards
b) Promoting only urban trade
c) Ignoring rural development
d) Reducing grassroots participation

Q.2 Write short answers. (Any Four)**12**

- a) Define a project.
- b) Define project management.
- c) What is multi-level planning?
- d) What is Programme Evaluation and Review Technique (PERT)?
- e) Define decentralized planning.
- f) Mention use of project proposal preparation.

Q.3 Answer the following questions. (Any Two)**12**

- a) Explain the main stages of the project life cycle.
- b) Explain the difference between pre-feasibility and feasibility studies.
- c) Describe the components of a project proposal.
- d) Explain how Critical Path Method (CPM) helps in project scheduling.

Q.4 Write Long Answer. (Any One)

- a) What are the approaches for project identification?
- b) Explain the importance of regional development planning.

Q.5 Write Long Answer.

Discuss micro-level planning for a village development project.